

Guds stad

Guds stad är en berättelse, baserad på verkliga händelser, om några barn och ungdomar i stadsdelen Guds stad i Rio de Janeiro, en av de våldsammaste kåkstäderna i hela Rio. Formmässigt nydanande och med en paradoxalt lätt ton berättas en mycket våldsam och mörk historia om gängkrig, droger, vapen och hämnd – och som sätter fokus på orättvisorna i världen. Samtidigt som filmen kan väcka intresse för Brasilien, ett land som befinner sig i en mycket intressant utveckling.

Rekommenderad för gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV
CLAS ÖSTERHOLM

Handling

Filmen är en berättelse om några invånare i stadsdelen Guds stad i Rio de Janeiro, ett på 1960-talet nyuppfört bostadsprojekt i stadens utkant, som snart förvandlas till den farligaste favelan, kåkstaden, i hela Rio. Historien berättas av en kille som kallas Raketten och filmen är uppdelad i ett antal kapitel som dels anger tiden från 1960-tal till 1980-tal, men också vem som är just det aktuella kapitlets huvudpersoner. Filmens handling blir därmed inte linjär utan går liksom i cirklar där vissa avsnitt återberättas ur olika perspektiv. Filmen blir på så sätt även som ett gruppporträtt där mängder av karaktärer och namn passerar förbi.

Filmen inleds i "nutid" där vi får möta huvudpersonen och berättaren Raketten. Han tar oss tillbaka till sin barndoms 60-tal och filmens första kapitel; "Historien om Trio Ternura", ett legendariska banditgäng som består av Kalufsen, Tången och Råven, den senare är Raketens storebror. Runt dessa kretsar bl a de yngre grabbarna; Lillen och Benny. Trion lever på diverse smårån, men när de tillsammans med Lillen gör ett rånöverfall mot ett motell – kommer det att få ödesdigra konsekvenser för Trion.

Nästa kapitel "Historien om Lille-Zé" handlar om Lillen, som nu vuxit till sig och kallar sig Lille-Zé. Vi förflyttas till 70-talet. Raketten är 16 år och har fått tag på en Instamatic-kamera och utvecklar sitt intresse för fotografi. Han är förälskad i en flicka som heter Angélica. Kompisgänget har börjat röka marijuana som Raketten köper av sin gamla klasskamrat Svartingen. I en snabb rekapitulation beskrivs Lillens transformering till Lille-Zé och hur han som artonåring är Guds stads mest beryktade gangster och den mest efterspanade rånaren i Rio. Han inser att de som tjänar de stora pengarna är droghandlarna och han beslutar att tillsammans med Benny ta över ruljangsen i Guds

stad och då även Svartingens drogverksamhet. Lille-Zés narkotikaaffärer blomstrar. Den ende kvarvarande konkurrenten i favelan är Moroten. Lille-Zé vill även ta över dennes distrikt, men tack vare att Benny har ett gott öga till Moroten, så får han till Lille-Zés stora förtret behålla sin verksamhet.

Raketens trevande relation till Angélica rinner ut i sanden. Istället blir Benny och Angélica ett par, medan Raketten känner sig som en förlorare; oskuld, ensam och pank. Kapitlet "En dumskalles liv" tar sin början. Raketten börjar jobba i ett snabbköp, men får snart sparken. Han inser att ärlighet inte lönar sig och gör några tafatta försök på brottets bana – men det går inget vidare.

Angélica och Benny bestämmer sig för att lämna favelan, vilket blir inledningen till avsnittet "Bennys avsked". Benny anordnar ett stort avskedsparty, och hela kåkstaden är på plats, då Benny till skillnad från Lille-Zé är den "gode" skurken och har vänner i alla läger. Lille-Zé är emellertid bitter för att Benny lämnar honom. Besvikelsen går över styr på festen. När han blir nobbad av den stilige busskonduktören Fenans flickvän brister det och han förnedrar Fenan genom att tvinga honom att klä av sig naken inför alla på dansgolvet. Plötsligt blir det bråk mellan Benny och Lille-Zé. I tumultet avfyras ett skott. Det visar sig vara Svartingen som är ute för att hämnas på Lille-Zé men det är Benny som av misstag blir dödad. Nu är det fritt fram för Lille-Zé att ta över Morotens drogverksamhet. Men innan dess styr slumpen honom återigen mot Fenan och hans flickvän. Lille-Zé glömmer för ögonblicket Moroten och våldtar istället flickvännen medan Fenan tvingas se på. Han återvänder senare till Fenans hem för att döda honom. Fenan överlever attentatet och erbjuds hjälp av Moroten att hämnas.

Nästa kapitel heter "Fenans historia" och handlar om det regelrätta krig som nu bryter ut mellan Morotens gäng, med Fenan i spetsen, och Lille-Zés gäng. Fenan är till en början motvillig till att bli en del i narkotikakriget, men inser att det är det enda sättet att kunna hämnas på Lille-Zé.

Samtidigt bestämmer sig Raketen för att göra ett allvarligt försök att bli fotograf och han börjar arbeta som tidningsutdelare och på nätterna lyckas han genom en kompis få tillträde till tidningens fotolabb. Av misstag råkar han få en av sina bilder av Lille-Zés gäng publicerad i tidningen. Tack vare den bilden får Raketen i uppdrag att dokumentera kriget i favelan.

Vi är nu tillbaka där filmens började – och dess sista kapitel; "Början till slutet". Det förbereds för fest och för att få Knattarna, småkillarna som är den nya generationen kriminella, på sin sida i kriget delar Lille-Zé ut vapen till dem. Fenan och hans liga inleder en plötslig och intensiv attack mot Lille-Zé. I tumultet blir Fenan mördad av en av sina egna. Gatorna ser ut som ett slagfält. Lille-Zé grips och förs iväg av polisen. Raketen springer efter. Polisen stannar i en gränd och släpper Lille-Zé i utbyte mot alla hans tillgångar. Raketen får med allt på film. När polisen lämnat platsen strömmar Knattarna fram och skjuter ner Lille-Zé. Jublande skriker de att nu har de makten.

Filmen slutar med att Knattarna vandrar fram i gränderna samtidigt som de diskuterar vem som borde dö och vem som borde rånas. Samtidigt berättar Raketen att han nu inte längre heter Raketen utan Wilson Rodrigues, och är fotograf.

Under eftertexterna visas autentiska tv-bilder från en intervju med verklighetens Fenan – en intervju som tidigare skildrats i filmen.

Filmens bakgrund

Filmen *Guds stad* är baserad på en bok med samma namn av författaren Paulo Lins som själv växte upp i Guds stad. Romanen, som tog tio år att skriva, kom till i samband med två forskningsprojekt där hundratals barn och unga från Rios kåkstäder intervjuades. Romanen är närmast att betrakta som ett väldigt våldsamt grupporträtt med omkring 300 karaktärer, som alla funnits – men i stort sett samtliga är idag döda. I de kriminella gängen är det inte många som överlever sin 25-årsdag.

När boken kom ut 1997 i Brasilien var det en stor överraskning för den vita medelklassen att denna värld existerade. Boken kom sedan att bli en viktig del i debatten om våldet i Brasilien.

När regissörerna Fernando Meirelles och Kátia Lund bestämde sig för att filmatisera Paulo Lins bok ville man vara förlagan så trogen man kunde. Därför valde man att filma i slummen med barn och unga som alla levde i den verklighet som filmen skulle skildra. De letade därför efter icke-professionella skådespelare, unga pojkar från favelorna som på ett naturligt sätt kunde förmedla de rätta attityderna och känslorna. Filmteamet åkte runt och videofilmade cirka 2 000 pojkar, utifrån det valdes 200 stycken ut. Dessa fick delta i en skådespelarworkshop, som gick under namnet "Vi i filmen". Sedan i det riktiga filmarbetet arbetade man utifrån improvisation snarare än ett traditionellt manuskript. Ur givna situationer fick istället pojkarnas egen intuition styra handlandet, där kameran ständigt fanns på plats och fångade vad som skedde.

Filminspelningen gjorde gruppen väldigt sammansvetsad. Regissörerna ville därför fortsätta samarbetet efter filminspelningens slut, så projektet "Vi i filmen" fick därför en fortsättning

i form av filmundervisning för killarna vilket resulterade i att de genomfört några egna kortfilmsprojekt med stöd från några produktionsbolag.

Det handlar om respekt

Majoriteten av invånarna i favelorna är naturligtvis "vanliga" medborgare, men brottslingarna som kanske inte är så många till antalet är ändå de som drar till sig uppmärksamheten – och de är också dessa som filmen *Guds stad* berättar om; de barn och unga som dras in i gängen och droghandeln. Varför söker man sig då till dessa narkotikaligor? En anledning är att man vill sätta sig i respekt, att visa att man är någon, att få kvinnor, pengar och makt. Redan när Lille-Zé är en liten grabb så har han bestämt sig för att bli kung över favelan. Han hänger efter de stora grabbarna i Trio Ternura och försöker imponera på dem genom att vifta med pistoler och komma med smarta idéer. Under rånet på motellet visar han sig sakna minsta tillstymmelse till empati när han kallblodigt, ja rent av lustfyllt, avrättar gäster och personal. Han bygger sedan upp hela sin makt kring ett skräckvälde där ett människoliv ingenting är värt.

Ett olidligt grymt exempel på denna förtryckande makt är scenen där Lille-Zé statuerar exempel för att förhindra Knattarnas framfart i favelan, och tvingar den lille killen Biffen att avrätta en av dem. När Biffen senare konfronteras av Morotens gäng säger han att han minsann är en riktig man, ingen liten pojke, för han har minsann rökt, sniffat – och dödat.

Ser man problematiken i ett större sammanhang erbjuder gängen en både social och ekonomisk trygghet som det övriga samhället inte kan erbjuda. Att bli del i de kriminella organisationerna blir i detta perspektiv en sorts hämnd mot det samhälle som aldrig erkänt pojkarnas värdighet som människor. Och om alternativet är att slita tolv timmar om dagen – som man ser sina föräldrar göra – för en summa som du i drogsvängen tjänar ihop på några få timmar är valet kanske inte så svårt. Det handlar i förlängningen om överlevnad i ett samhälle där myndigheterna inte kan tillfredsställa den fattiga befolkningens behov.

- Vad är det som ger respekt och makt i Guds stad? Jämför de olika karaktärerna, t ex Lille-Zé, Benny, Thiago etc. Vad bygger denna respekt på?
- Vad är det som får Raketen att kunna stå utanför gängen? Han tycks ju på sitt sätt erhålla respekt från de andra. På vilket sätt?
- Vad är det som lockar i de kriminella gängen? Det tycks ju inte vara några problem att rekrytera nya medlemmar. Resonera kring detta utifrån det system som gör favelor möjliga.

Att bryta sig loss

När killarna i filmen pratar om framtiden är det drömmen om den stora stöten, eller de stora narkotikaaffärerna, som ska bli biljetten ut ur fattigdomen mot ett bättre liv någon annanstans. Men hur mycket de än tjänar sitter de fast i favelan och sin kriminalitet, eller som både Raketen och Kalufsens flickvän krasst konstaterar att "en gängmedlem slutar aldrig, han bara tar en paus". Och när några av dem, exempelvis Kalufsen och Benny, trots allt beslutar sig för att bryta upp och bege sig mot drömmen sätter verkligheten brutalt stopp för dem. Det tycks vara omöjligt att ta sig ut ur situationen i Gud stad.

Men filmen inger ett visst hopp genom huvudpersonen Raketten som trots allt lyckas förverkliga sin dröm. Raketten har aldrig känt sig hemma i de kriminella gängen. Även om han hade en brorsa som var en stor hjälte bland ungarna så ville han inte följa i hans fotspår. Istället avråder brorsan honom och säger att han är för smart för att bli en tjuv, och själv erkänner han att han är rädd för att bli dödad. Han gör trots allt några tafatta kriminella försök, då han i ett ögonblick av uppgivenhet tycker sig kommit till insikt om att ärlighet inte lönar sig. Men den kriminella karriären tar snabbt slut då han ställs inför faktum att han nog inte är gjord av det rätta virket. I själva verket visar han prov på medmänsklighet och empati – det som till exempel Lille-Zé och många av de andra gängmedlemmarna helt tycks sakna.

Hämnden är det som håller våldet i rullning. Den gamla devisen "våld föder våld" är lag i Guds stad. Exemplet i filmen är otaliga; när det stora kriget i filmens senare hälft bryter ut är det Fenans hämnd för vad Zé gjorde mot hans familj och flickvän som är den tändande gnistan. Lille-Zé dödar Raketens bror Råven på grund av att han känt sig orättvist behandlad och i slutscenerna är det Knattarna som hämnas på Zé för sin döde kamrat, pojken som Biffen tvingades avrätta. Den som inte hämnas är Raketten, som har en chans att ta sin brorsas baneman Zé av daga, men fullföljer aldrig den första instinkten.

- Diskutera varför det tycks vara så svårt att ta sig ur våldsspiralen i Guds stad? Vad menar Raketten när han i början av filmen säger att: "I Guds stad fungerar det så att om du flyr får de tag i dig, och om du stannar tar de dig i alla fall. Så har det varit alltsedan jag var barn."?
- I filmen ställs Raketten och Lille-Zé som motpoler. Diskutera deras olikheter. Varför hämnas inte Raketten sin brors mördare?
- Diskutera filmens slut med Knattarna som drar fram i gränderna som nyblivna kungar över Guds stad. Vad ger det för bild av framtiden – positiv eller negativ?

Drogerna & den organiserade brottsligheten

I filmens inledning säger Raketten att för småkillarna i Guds stad var Trio Ternura de största och farligaste skurkarna i Rio – men det skulle visa sig att de var rena amatörerna. Detta var i slutet på 1960-talet och även om Trion rånar gasbilen med dragna pistoler så ser det ganska oskyldigt ut i jämförelse med vad som senare ska komma – mycket tack vare de tunga drogernas intåg i kåkstäderna.

I filmen skildras drogernas historia i den raffinerat berättade scenen om drogcentralen, hur den från början ägdes av en äldre kvinna som sålde marijuana, och hur den successivt hamnade i händerna på Svartingen för att slutligen övertas av Lille-Zé – vilket också blir starten till en ny tid av tyngre droger, i synnerhet kokain.

Kokainet var på 60-talet enbart en drog för de välbärgade som levde i andra stadsdelar. Det var när kokainet kom in i kåkstäderna som våldet eskalerade. Detta hände någon gång under 1970-talet då den organiserade brottsligheten utvecklades och växte sig stark. Plötsligt stod stora pengar på spel och ett strikt revirtänkande började ta form. Likaså innebar det att smårån och mindre brott inte längre gav tillräckligt att leva på.

Filmerna ger även i några snabba klipp en bild av hur knarkhan-

deln går till i favelan – en välorganiserad verksamhet med väl utarbetade roller för i synnerhet de yngre killarna i kvarteren, och där polisen håller sig på avstånd bara de får sitt.

Fattigdom och klassklyftor

Filmerna *Guds stad* ger inte direkt någon översvallande positiv bild av Brasilien. Men filmerna kan ändå väcka intresse för denna stora och dynamiska nation som idag, efter 20 år av diktatur och ett 1980-tal med svåra ekonomiska problem, befinner sig i en intressant utveckling och hamnat i världens blickfång – mycket på grund av den i media så omtalade presidenten Luis Inácio Lula.

Brasilien är annars ett land med enorma klassklyftor. Kåkstäder som Guds stad ligger helt nära det rika samhället. I filmerna menar Raketten att de som kom till Guds stad gjorde det för att finna paradiset, ett nybyggt, men fattigt område dit många hemlösa fick möjlighet att flytta, bl a på grund av översvämningar och bränder i andra favelor. Det var samtidigt ett sätt för myndigheterna att flytta de fattiga och hemlösa så långt som möjligt bort från turistbroschyrernas Rio.

Misstänksamheten mot samhället utanför favelan återges i filmerna bl a genom misstron mot polisen, som gör ständiga räder i kåkstaden. Men som det sägs flera gånger, så är det "ingen som sett nåt eller gjort nåt" när polisen ställer sina frågor. Vid sidan av de konkurrerande narkotikaligorna är det polisen som är de största skurkarna och den huvudsakliga fienden i gängens ögon. Även hos den "vanliga" befolkningen är misstron mot polisen i det närmaste total. Exempelvis söker en butiksägare upp Lille-Zé för att få bukt med Knattarnas stölder, istället för att gå till polisen. När Lille-Zé tagit över kommandot i Guds stad inträder ett visst lugn vilket bl a innebär att polisen håller sig utanför vad som pågår inom favelans gränser. Regeln som måste följas enligt Zé är att "brottslighet" av typen rån och mord måste ske utanför favelan, för att inte polisen ska dras in. Enligt Paulo Lins är kåkstäderna trots allt inte alls så farliga som många hävdar. I själva verket är de ganska säkra just för att de kontrolleras av den organiserade brottsligheten. Så länge man håller sig undan gängkrig eller att polisen håller sig borta, vill säga.

I filmerna ser vi hur polisen är närmast lika laglös som de gäng de jagar. I Rio de Janeiro finns specialutbildad kommandopolis, som i våra ögon mer påminner om regelrätta militärstyrkor, som arbetar mot brottsligheten i kåkstäderna. Filmerna väcker utifrån

FILMHANDLEDNING

detta perspektiv frågar om polisens roll i ett samhälle. I en demokrati är polisens uppgift att värna om medborgarnas säkerhet. I en kåkstad som Guds stad tycks detta inte vara någon självklarhet. Där är det snarare polisens uppgift att hålla den fatiga delen av befolkningen under kontroll för att kunna skydda och serva en samhällselit.

Samtidigt flödar vapnen in i kåkstäderna. Och i filmen sker detta med polisens goda minne. Det finns alltså inga små vapensmedjor i favelorna utan vapnen är tunga krigshandeldvapen av senaste modell från de stora vapentillverkarna i världen.

- Diskutera vad polisens roll i ett samhälle bör vara.
- Att komma på lösningar på de problem som filmen sätter fokus på, såsom klassklyftor, korruption etc. är naturligtvis omöjligt att finna enkla svar på. Men resonera gärna fritt kring vad man tror de bakomliggande orsakerna kan vara och hur man kan komma till rätta med dem. Vad är det för samhälle som gör barn till mördare? Ska vi i Europa klandra oss på något sätt? Vem bistår narkotikaligorna med vapen?
- Forska gärna vidare på Brasilien och landets historia och försök att sätta in filmen i ett större historiskt sammanhang.

Filmens form

Det mest iögonfallande med filmen *Guds stad* är kanske dess form. Filmen är som ett dignande smörgåsbord av raffinerade filmiska grepp. Men den visuella lekfullheten fungerar som ett verktyg för att effektivt och effektivt kunna berätta den något snåriga storyn med dess många karaktärer och de olika tidsplanen – samt för att kunna ge en bild av ytterligare en betydande huvudperson, själv staden, spelplanen där allt utspelar sig.

Raketten berättar sin historia för oss i form av en voice over – ibland med rena tilltal till publiken. Voice over, eller berättarröst, är en ofta använd filmisk berättarteknik som stundtals även kan vara ett tecken på att filmen i fråga lider av oklarheter, att man i bild inte lyckas förmedla ett resonemang eller en idé. En berättarröst kan då fungera som en räddare i nöden för att kompensera ett bristande bildberättande. Så är ej fallet här. I *Guds stad* får man snarare en känsla av att det är Raketens ord som direkt ges en visuell form. Han guidar oss genom sin historia med hjälp av tillbakablickar, reflektioner och upprepningar – en sorts strid ström av tankar och minnen. Berättelsen kan göra halsbrytande svängar, eller korta uppehåll som i filmens inledning när Raketten plötsligt kommer på att han glömt att presentera sig. Bilden fryses för ett kort ögonblick för att få presentationen avklarad, för att sedan låta filmen fortsätta. Flitigt förekommande berättartekniker är övertoningar och dubbelexponeringar – som när Raketten berättar drogcentralens historik – drastiska tidsförkortningar, slowmotion och fastmotion, och kanske framför allt en klipptechnik och en nästan konstant rörlig kamera som ger filmen en ständigt pågående framåtrörelse.

- Fundera kring och ge exempel på filmiska berättargrepp i *Guds stad*. Har eleverna fastnat för några speciella scener? Hur är de uppbyggda?
- Kan den särpräglade formen i en film som *Guds stad* vara ett problem? Skymmer den läckra formen det allvarliga och mörka innehållet? Vad ger filmen för bild av livet i en favela?

Källor

Guds stad, Bokförlaget Tranan, 2003, av Paulo Lins.

Uttalanden av Paulo Lins är hämtade från ett besök han gjorde i Stockholm i september 2003.

Anteckningar

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Produktionsuppgifter

Originaltitel: Cidade de Deus

Brasilien 2002

Manus: Bráulio Mantovani, baserad på Paulo Lins roman

Regi: Fernando Meirelles & Kátia Lund

Foto: César Charlone

Klippning: Daniel Rezende

Musik: Ed Côrtes & Antônio Pinto

I rollerna

Raketten – Alexandre Rodrigues

Lille-Zé – Leandro Firmino de Hora

Lillen – Douglas Silva

Benny – Phelipe Haagensen

Kalufsen – Jonathan Haagensen

Fenan – Seu Jorge

Angélica – Alice Braga

Thiago – Daniel Zettel

Tekniska uppgifter

Speltid: 135 minuter

Format: Vidfilm

Ljudsystem: Dolby SRD

Censur: Från 15 år

Svensk premiär: 17 oktober 2003

Distribution

Triangelfilm/Kedjan, Stortorget 29, 211 34 Malmö Tel: 040-17 65 50

Fax: 040-12 90 99 www.triangelfilm.se